

BIBLIOTEKE U ISLAMSKOJ PERIODICI U BOSNI I HERCEGOVINI IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA: TUMAČENJE, DRUŠTVENI ZNAČAJ I ULOGA U OBLIKOVANJU BUDUĆNOSTI

*LIBRARIES IN ISLAMIC PERIODICALS IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA BETWEEN THE TWO WORLD WARS:
INTERPRETATION, SOCIAL SIGNIFICANCE, AND ROLE IN
SHAPING THE FUTURE*

Ejla ĆUROVAC

PhD Student, Gazi Husrev-beg Library – Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

 <https://orcid.org/0000-0003-2262-2268>

Sažetak: Ovaj rad istražuje prikazivanje biblioteka u islamskoj periodici u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata, s posebnim naglaskom na njihov društveni značaj i ulogu u oblikovanju budućih kulturnih i obrazovnih razvoja. Kroz detaljnu analizu relevantnih periodičnih publikacija iz ovog perioda, istraživanje se fokusira na način na koji su biblioteke bile percipirane, razmatrane i predstavljene u kontekstu islamskog društva u Bosni i Hercegovini. Rad ističe kako su biblioteke smatrane ne samo centrima znanja i obrazovanja, već i ključnim institucijama koje su utjecale na društveni i intelektualni život u periodu između dva svjetska rata. Tumačenjem tih prikaza, rad razmatra širu kulturnu i društvenu ulogu biblioteka, pokazujući njihov značaj u poticanju intelektualnog rasta, očuvanju kulturne baštine i oblikovanju budućih generacija. Istraživanje prikazuje trajni utjecaj ovih institucija na razvoj obrazovanja i društvenog života u Bosni i Hercegovini, pozicionirajući biblioteke kao ključne oslonce društvenog napretka i razvoja bosanskohercegovačkog društva.

Ključne riječi: Biblioteke, Bosna i Hercegovina, islamska periodika

Abstract: This paper explores the representation of libraries in Islamic periodicals in Bosnia and Herzegovina between the two World Wars, with a particular emphasis on their social significance and role in shaping future cultural and educational developments. Through a detailed analysis of relevant periodical publications from this era, the research focuses on how libraries were perceived, discussed, and presented within the context of Islamic society in Bosnia and Herzegovina. The paper highlights that libraries were seen not only as centers of knowledge and education but also as key institutions influencing social and intellectual life during the interwar period. By interpreting these representations, the study examines the broader cultural and societal role of libraries, demonstrating their importance in fostering intellectual growth, preserving cultural heritage, and shaping future generations. The research underscores the lasting impact of these institutions on the development of education and social life in Bosnia and Herzegovina, positioning libraries as essential pillars of social progress and development within Bosnian society.

Keywords: libraries, Bosnia and Herzegovina, periodicals

Corresponding author: Ejla Ćurovac, ejla.curovac@ghb.ba

Citation: Ćurovac, Ejla. "Biblioteke u islamskoj periodici u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata: Tumačenje, društveni značaj i uloga u oblikovanju budućnosti." In *Balkan Periodicals: The Trajectory of Islamic Thought in the Communist Period*, edited by Sevba Abdula, Ahmet Köroğlu, and Fatih Şabani, 225–239. Skopje: IDEFE Publications, 2025. <https://doi.org/10.51331/EB11EC>.

Uvod

Biblioteke su, kao nosioci znanja, kulture i identiteta, imale posebno važnu ulogu u bosanskohercegovačkom društvu tokom burnog perioda između dva svjetska rata. U tom vremenskom okviru, obilježenom pokušajima obnove nakon Prvog svjetskog rata ali i postupnim zaoštavanjem društvenih i političkih prilika koje su prethodile Drugom svjetskom ratu, biblioteke su bile više od čuvara knjiga – bile su prostori okupljanja, obrazovanja, duhovne obnove i kulturne emancipacije. Posebno u muslimanskoj zajednici Bosne i Hercegovine, biblioteke su često bile povezane s vjerskim, prosvjetnim i nacionalnim preporodnim nastojanjima.

U periodu neposredno nakon Prvog svjetskog rata, one su služile kao simbol obnove – intelektualne, kulturne i moralne – u društvu koje se oporavljalo od ratnih razaranja i tražilo stabilnost i smjer. U tom kontekstu, islamska periodika je prepoznala biblioteke kao ključno sredstvo za podizanje svijesti, promicanje pismenosti i očuvanje kulturnog naslijeđa. S druge strane, kako su se 1930-e godine približavale kraju i kako su se ratne prijetnje ponovo nadvijale nad Evropom, biblioteke su počele poprimati i ulogu tvrđava otpora kulturnom zaboravu i intelektualnoj pasivnosti.

Kao odgovor na sve izraženije društvene podjele i političke napetosti, islamska periodika tog vremena sve češće je tematizirala biblioteke u kontekstu potrebe za zajedničkim vrijednostima, obrazovanjem kao oblikom odbrane i ulogom znanja u očuvanju zajedničkog identiteta. U tom smislu, ovaj rad ispituje ne samo kako su biblioteke bile predstavljene u islamskim časopisima između dva svjetska rata, nego i kako su te predstave odražavale dublje društvene procese, potrebe i stremljenja tadašnjeg muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini.

Period između dva svjetska rata u Bosni i Hercegovini bio je obilježen političkom nestabilnošću, društvenim previranjima i traženjem novog identiteta u okviru novonastale Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a kasnije Jugoslavije. U takvom historijskom kontekstu, biblioteke su igrale značajnu, a često nedovoljno prepoznatu ulogu u izgradnji kulturnog, obrazovnog i društvenog života, naročito unutar muslimanske zajednice.

Uloga biblioteka posebno dolazi do izražaja u islamskoj periodici tog vremena, koja je aktivno pratila, analizirala i komentarisala kulturna i prosvjetna kretanja unutar zajednice. Kroz tekstove objavljujane u listovima *Islamski svijet*, *Jugoslavenski list*, *Muslimanska svijest: političko-informativni organ hrvatskih muslimana*, *Narodna uzdanica*, *Novi Behar: list za pouku i zabavu*, *Obzor*, *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije* i *Slobodna riječ*, biblioteke su predstavljane kao

ključni faktori društvenog napretka, duhovnog razvoja i obrazovne mobilizacije muslimanskog stanovništva.

Cilj ovog istraživanja jeste da, na temelju analize reprezentacije biblioteka u islamski orijentiranim časopisima, rasvijetli društveni i kulturni značaj biblioteka u jednom od ključnih perioda modernog razvoja Bosne i Hercegovine. Također, rad ima za cilj da ukaže na kontinuitet i promjene u razumijevanju uloge biblioteka, te da ponudi tumačenje njihovog doprinosa oblikovanju obrazovne i kulturne budućnosti zajednice.

Metodologija istraživanja temelji se na kvalitativnoj analizi tekstova objavljenih u islamskoj periodici između dva svjetska rata. Fokus je na interpretaciji reprezentacija biblioteka u časopisima koji su se bavili kulturnim, obrazovnim i vjerskim pitanjima unutar muslimanske zajednice u Bosni i Hercegovini. Analizirani su članci, eseji i izvještaji u časopisima kao što su *Islamski svijet*, *Jugoslavenski list*, *Muslimanska svijest*, *Narodna uzdanica*, *Novi Behar*, *Obzor*, *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije* i *Slobodna riječ*. Korišten je hermeneutički pristup, koji omogućava dublje razumijevanje konteksta u kojem su biblioteke bile predstavljene, te način na koji su njihov društveni i kulturni značaj artikulirani. Također, istraživanje se oslanja na analizu diskursa koji se provodi s ciljem da se razjasni kako su te institucije shvaćene u vrijeme političkih i društvenih promjena. Dodatno, istraživanje koristi komparativnu metodu kako bi se uporedile različite interpretacije djelovanja i poslovanja biblioteka u različitim publikacijama, analizirajući razlike i sličnosti u pristupu ovom važnom društvenom fenomenu.

Važnost ovog istraživanja ogleda se i u činjenici da doprinosi boljem razumijevanju historije biblioteka u Bosni i Hercegovini, ali i u širem kontekstu odnosa između periodike, kulturne politike i društvenih institucija znanja. Analizom izvora iz tadašnje islamske štampe omogućava se uvid u načine na koje je zajednica razmišljala o znanju, obrazovanju, društvenom razvoju i ulozi biblioteka u tim procesima.

Biblioteke u islamskoj periodici u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata: Tumačenje, društveni značaj i uloga u oblikovanju budućnosti

Biblioteke su oduvijek bile mnogo više od pukih skladišta knjiga. One su živi organizmi društva – prostori učenja, razmjene ideja, oblikovanja identiteta i očuvanja kolektivnog pamćenja. U kontekstu islamske civilizacije, biblioteka (*kutubhana*) ima duboko ukorijenjeno mjesto. Od Bagdada i Kaira do Sarajeva i Mostara, biblioteke su bile središta naučnog, teološkog i kulturnog života. Posebnu važnost

imale su u muslimanskim zajednicama kao čuvari vjerskog, jezičkog i kulturnog naslijeđa, ali i kao simboli samosvijesti, intelektualne nezavisnosti i duhovne orijentacije.

U razdoblju između dva svjetska rata, muslimani u Bosni i Hercegovini prolazili su kroz duboke društvene, političke i kulturne promjene. U tom kontekstu, biblioteke su se pojavile kao ključne institucije ne samo za očuvanje kulturne baštine, već i za oblikovanje vizije budućnosti. Islamska periodična štampa tog vremena – listovi poput *Muslimanske svijesti*, *Novog behara* i *Vardara* detaljno su izvještavali o stanju biblioteka, njihovim fondovima, izazovima i društvenim ulogama. Ti tekstovi svjedoče o jednoj živoj javnoj raspravi u kojoj se artikulisala svijest o značaju biblioteka, te u kojoj su se oblikovale ambicije da biblioteke postanu moderne institucije dostojne kulturne prošlosti, ali i okrenute obrazovanju i afirmaciji zajednice muslimana u savremenom društvu.

Upravo u tom svjetlu treba posmatrati Gazi Husrev-begovu biblioteku u Sarajevu, Muslimansku biblioteku u Bitolju, Karađoz-begovu kutubhanu u Mostaru i druge slične institucije koje se pojavljuju u fokusu islamske štampe. Ove biblioteke bile su mnogo više od mjesta čuvanja rukopisa – one su predstavljale kulturne centre, simbole dostojanstva i instrumente kroz koje su muslimani artikulisali svoju prošlost, sadašnjost i budućnost. Njihova uloga u međuratnom periodu bila je višeslojna: bile su čuvari identiteta, prostori otpora asimilaciji i sekularizaciji, ali i mostovi prema savremenim tokovima znanja, otvorenosti i reforme.

U daljem tekstu analizira se kako su biblioteke predstavljene u islamskoj periodici, koji su narativi dominirali u tim prikazima, te na koji su način novinski autori prepoznavali i naglašavali društveni značaj biblioteka. Također se razmatra kako su te institucije bile zamišljene kao temelji za izgradnju jedne obrazovane, kulturno osviještene i samosvjesne muslimanske zajednice. Kroz tekstove iz tog perioda moguće je rekonstruirati ne samo kulturnu klimu nego i vizije budućnosti koje su bile projektovane putem biblioteka. Biblioteke su time predstavljale ne samo most prema prošlosti, već i most prema budućnosti.

Periodična štampa prve polovine 20. stoljeća donosi dragocjena svjedočanstva o statusu i ulozi biblioteka među muslimanima širom bivše Jugoslavije. Kroz objavljene tekstove jasno se uočava da biblioteke nisu bile samo prostori znanja, već su imale mnogo širu funkciju, postajući simboli identiteta, samosvijesti, kulturne autonomije i očuvanja tradicije. U vremenu kada su se političke i društvene promjene uveliko odražavale na svakodnevni život, biblioteke su postale središta intelektualnog života, kulturnih aktivnosti i obrazovanja, ali i mjesta za artikulaciju i očuvanje kulturnih i vjerskih vrijednosti.

Jedan od upečatljivih primjera ovoga je Muslimanska biblioteka u Bitolju, koja je imala izuzetnu historiju i značaj za lokalnu zajednicu. Smještena u zgradi koja je bila namjenski sagrađena za tu svrhu, bila je bogata zbirka knjiga na turskom i arapskom jeziku, a njezino postojanje seže još u vrijeme Osmanskog Carstva. S obzirom na to da je Bitolj bio važno kulturno središte, Muslimanska biblioteka nije bila samo zbirka knjiga, već simbol vjerskog i kulturnog naslijeđa. Kada je došla inicijativa da se biblioteka premjesti u Skoplje i uključi u novouspostavljenu vakufsku biblioteku, reakcija lokalne zajednice bila je burna. Više od 200 građana Bitolja okupilo se pred zgradom biblioteke kako bi izrazili svoj protest. U otvorenom pismu objavljenom u listu *Vardar*, naglašeno je da bi „oduzimanje biblioteke značilo otimanje lične svojine“ zajednice, jer su knjige u toj biblioteci imale duboko emotivnu, obrazovnu i vjersku, ali i simboličku vrijednost za sve one koji su ih koristili.¹

U tekstovima iz periodične štampe jasno se prepoznaje namjera da se Gazi Husrev-begova biblioteka razvije i pozicionira kao centralna orijentalna biblioteka Bosne i Hercegovine. Posebno se to ogleda u temeljitom preuređenju biblioteke sprovedenom zaslugom Ulema-medžlisa na čelu sa Salimom Muftićem. Biblioteka je smještena u adekvatne prostorije uz Carevu džamiju, čime su osigurani prostorni i funkcionalni uslovi za njen daljnji razvoj.²

Gazi Husrev-begova biblioteka tada je već slovila za najbogatiju orijentalnu biblioteku na Balkanu, s brojnim rukopisima na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, a mnogima od njih se pripisivala visoka naučmna i umjetnička vrijednost. Iako još uvijek nisu svi rukopisi bili stručno obrađeni i proučeni, njihova prisutnost u jednoj instituciji osiguravala je njihovo očuvanje za buduća istraživanja. Stručna i opća javnost, kako domaća tako i strana, pokazivala je sve veće zanimanje za ovu ustanovu, a u štampi je isticana kao kulturna institucija od nacionalnog značaja.³

Gazi Husrev-begova biblioteka je zamišljena ne samo kao središnja orijentalna zbirka već i kao priručna biblioteka islamske teološke literature. Planirano je da se u njoj sabere kompletna rasuta građa orijentalnog karaktera širom Bosne i Hercegovine – djela iz privatnih zbirki, džamija, medresa, tekija, pa čak i seoskih mekteba. Tekstovi s pravom upozoravaju da brojna dragocjena djela već godina ma nestaju: bivaju uništena iz nepažnje ili neznanja, otuđena, a često i prodana u inostranstvo. Sakupljanje ovih djela imalo je ključnu važnost za očuvanje

1 *Islamski svijet*, God. 4, br. 130 (1935): 7.

2 *Muslimanska Svijest: političko-informativni organ hrvatskih muslimana*, god. 3, br. 42 (1938): 68.

3 *Muslimanska Svijest: političko-informativni organ hrvatskih muslimana*, god. 3, br. 42 (1938): 68.

kulturnog naslijeđa, ali i za osiguranje dostupnosti važnih izvora znanja koji su oblikovali intelektualnu baštinu tog vremena.⁴

Uprkos ovim pozitivnim pomacima, štampa i javnost tog vremena ukazivali su na niz problema u funkcionisanju biblioteke. Više novinskih članaka iz periodike poput *Muslimanske svijesti* jasno iznosi kritiku zbog nepristupačnosti Gazi Husrev-begove biblioteke korisnicima. Zabilježeno je da biblioteka nije bila otvorena svakog dana, s obrazloženjem da su utorak i petak od „davnina bili neradni dani“. Čak i kada je bila otvorena, radno vrijeme bilo je ograničeno na period od 9 do 15 sati, što je onemogućavalo pristup zaposlenim korisnicima i istraživačima, posebno onima koji su biblioteku mogli koristiti samo poslijepodne. Ovaj problem postajao je sve izraženiji u kontekstu razvoja moderne bibliotečke službe u Europi, gdje su ustanove u to vrijeme imale fleksibilnija radna vremena i bolje organizirane usluge. U kontekstu aspiracija da biblioteka postane moderna europska ustanova, ovakva praksa je ocijenjena kao ostatak starinskih običaja koji guše njezin razvojni potencijal. Mnogi su smatrali da bi prilagođavanje radnog vremena potrebama korisnika, kao i pružanje veće dostupnosti, bilo nužno kako bi se ostvario pun potencijal biblioteke kao centra za obrazovanje i kulturno uzdizanje zajednice.⁵

Istovremeno, izražavana je zabrinutost zbog nedostatka sistematskog prikupljanja rasutih rukopisa i knjiga islamskog karaktera koji su se nalazili po džami-jama, medresama, tekijama i privatnim kućama. Novinski autori apelirali su na Islamsku zajednicu da, u interesu očuvanja kulturnog naslijeđa, poduzme hitne mjere za otkup ili trajno deponiranje tih djela u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.⁶ Smatralo se da se mnoga od tih djela gube, propadaju ili završavaju u privatnim zbirkama van institucionalne kontrole. U istom duhu, isticana je potreba da biblioteka redovno obavještava javnost o prinovama u fondovima, uključujući podatke o porijeklu i darodavcima, te da se katalog biblioteke objavi javno, kako u *Glasniku IVZ*, tako i kao zasebna publikacija.⁷

Posebno je zanimljivo da su pojedini autori predlagali da se obradi porijeklo i rodoslovlje pojedinih donatora – begova i istaknutih muslimanskih porodica

4 “Zašto nije otvorena Gazi Husrev-begova knjižnica svaki dan?” *Muslimanska Svijest*, god. 1, br. 3 (1936): 5.

5 Isto.

6 “Prikupljanje orijentalnih rukopisa. U Gazi Husrevbegovoj knjižnici,” *Jugoslavenski list*, god. 23, br. 224 (1940): 6.

7 “Gazi Husrevbegova knjižnica kao kulturna ustanova: potreba sakupljanja razasutih orijentalističkih djela,” *Muslimanska Svijest*, god. 1, br. 13 (1936): 6.

– čime bi se ojačao osjećaj zajedničkog kulturnog identiteta. Ti prijedlozi išli su ruku pod ruku s težnjama da se biblioteka ne percipira isključivo kao vjerska ili stručna ustanova, već kao javni prostor od šire kulturne važnosti.⁸

Iako su postojale velike ambicije i visoke ocjene o značaju biblioteke, institucionalna podrška nije u potpunosti pratila te aspiracije. Nedostatak kadrova, nerazvijena katalogska služba, ograničeno radno vrijeme i sporost u otvaranju prema javnosti predstavljali su ključne prepreke njenoj transformaciji u modernu znanstvenu ustanovu.⁹

Posebno mjesto među člancima o bibliotekama zauzima jedan tekst objavljen izvan granica Bosne i Hercegovine, u Zagrebu, u časopisu *Obzor* 1935. godine. Naslovljen „Gazi Husrefbegova biblioteka u Sarajevu“, ovaj prilog predstavlja dragocjeno svjedočanstvo o recepciji sarajevske biblioteke u hrvatskoj kulturnoj sredini. Autor u tekstu s velikim uvažavanjem piše o Biblioteci kao o „jednoj od najvrijednijih kulturnih ustanova u Bosni i Hercegovini“ i naglašava da ona „posjeduje književne vrijednosti ne samo za našu zemlju nego i za sve islamske narode“.¹⁰

Kroz ovaj članak jasno se očrtava kontinuirani interes za Gazi Husrev-begovu biblioteku kao simbol kulturnog identiteta, ali i kao instituciju od šireg civilizacijskog značaja.

U *Muslimanskoj svijesti* iz 1938. godine objavljen je važan članak koji opisuje aktivnosti i odluke Uleme Medžlisa u vezi sa sakupljanjem kulturnih i historijskih spomenika, uključujući starine, rukopise i druge dragocjenosti, te njihovim slanjem u Gazi Husrev-begovu biblioteku. Prema ovom izvještaju, Ulema Medžlis je izdao okružnicu u kojoj je pozvao vakufska povjerenstva širom Bosne i Hercegovine da prikupljaju i šalju vrijedne kulturne predmete i rukopise u Gazi Husrev-begovu biblioteku. Ovo je bio dio šireg napora za očuvanje islamske kulturne baštine, koja je prijetila da nestane ili bude uništena.¹¹

Sakupljeni su različiti predmeti: od rukopisa i mushafa, do drugih objekata poput fotografija i predmeta vezanih uz džamije, tekije i život muslimana na ovom području. Ovi spomenici, od izuzetne historijske i kulturne vrijednosti, bili su prepoznati kao ključni elementi koji čine bogatstvo muslimanske i islamske baštine u

8 Isto.

9 Isto.

10 Muhamed Emin Šahinović, „Husrevbegova knjižnica,” *Obzor*, god. 76, br. 74 (1935): 1.

11 „Ulema Medžlis i naše starine,” *Muslimanska Svijest: organ hrvatskih muslimana*, god. 3, br. 53 (1938): 4.

Bosni i Hercegovini. Ova inicijativa bila je dio širih napora da se očuva i unaprijedi biblioteka koja je već bila u centru intelektualnog života grada Sarajeva.¹²

Ulema Medžlis je, prepoznajući važnost Gazi Husrev-begove biblioteke kao ključne institucije za očuvanje i širenje islamskog znanja, odlučio poduzeti korake za daljnje unapređenje i proširenje njezinih resursa. Kako bi osigurao sredstva za ostvarenje tih ciljeva, Medžlis je zatražio kredit od vakufskih vlasti u iznosu od 15.000 dinara. Ova sredstva bila su namijenjena prvenstveno za kupovinu novih knjiga, s naglaskom na teološku literaturu na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, koja je bila osnovni fond biblioteke, ali i za nabavku literature na evropskim jezicima koja se bavila temama vezanim za islam, orijentalnu filozofiju i kulturu.¹³

Osim toga, planirana je nabavka novih rukopisnih djela, kao i restauracija i obnova postojećih kolekcija, kako bi se očuvala njihova autentičnost i vrijednost. S obzirom na to da je biblioteka bila u velikoj potrebi za financijskom podrškom, Ulema Medžlis je smatrao da je od ključne važnosti investirati u proširenje i obnovu zbirke, kako bi biblioteka nastavila sakupljanje i očuvanje kulturnih vrijednosti koje su bile od izuzetne važnosti za buduće generacije.¹⁴

Pored teološke literature, planirano je i proširenje zbirke na nove grane islamske i orijentalne književnosti dostupne na evropskim jezicima, čime bi se omogućilo širem krugu intelektualaca, istraživača i studenata pristup različitim perspektivama islamske tradicije i kulture. Na taj način, Gazi Husrev-begova biblioteka bila je na putu da postane ne samo središte za proučavanje islamske teologije, već i značajno kulturno i znanstveno središte za širu zajednicu.¹⁵

U jednom od članaka iz periodične štampe 1930-ih godina, posebno se ističe doprinos Gazi Husrev-begove biblioteke u očuvanju i proširenju kulturnog naslijeđa Balkana. Bibliotekar ove ustanove, Mehmed ef. Handžić, prenio je iz Osman-ka-petanove medrese u Gračanici oko stotinjak rukopisnih djela na turskom i arapskom jeziku. Ova zbirka rukopisnih djela, koja je obogatila fond Gazi Husrev-begove biblioteke, od posebne je vrijednosti zbog svog znanstvenog i historijskog značaja. Rukopisi su obuhvatali raznovrsne teme, od teoloških i filozofskih tekstova do djela iz oblasti književnosti i nauke, što je doprinijelo jačanju intelektualne i kulturne pozicije biblioteke.¹⁶

12 Isto.

13 Isto.

14 Isto.

15 "Prikupljanje orijentalnih rukopisa. U Gazi Husrevbegovoj knjižnici," *Jugoslavenski list*, god. 23, br. 224 (1940): 6.

16 Isto.

Jedan od najsvjetlijih aspekata ove kolekcije je činjenica da su mnoga od tih djela bila uvakufljena od strane Murad-kapetana Gradašćevića, brata slavnog Husein-kapetana. Ove bilješke u rukopisima jasno ukazuju na historijski značaj djela, jer je Murad-kapetan, sin osnivača Osman-kapetanove medrese, bio važna ličnost u političkom i kulturnom životu Bosne. Murad-kapetan je pogubljen 1821. godine po naredbi Dželaladin-paše u Travniku.¹⁷

Veoma značajan trenutak zabilježen kroz periodiku između dva svjetska rata bio je premještaj bogate biblioteke Osman Šehdi ef. iz dvorišta Careve džamije. Nažalost, zgrada u kojoj je ova biblioteka bila smještena je srušena, a na njenom mjestu sagrađen je muftijski ured. Ipak, vrijednost ove zbirke nije bila zaboravljena – biblioteka je pripojena Gazi Husrev-begovoj biblioteci, čime je nastavljena tradicija očuvanja i širenja kulturnog naslijeđa. Ovaj premještaj bio je važan korak u očuvanju dragocjenih rukopisa i drugih bibliotečkih fondova, koji su predstavljali istinsko blago kulturne baštine tog vremena. Kako bi se osigurao adekvatan prostor za novu biblioteku, odlučeno je da se prizemlje muftijskog ureda adaptira za potrebe biblioteke, dok će kancelarija muftijstva biti smještena na prvi sprat iste zgrade. Ova prilagodba prostora bila je od ključne važnosti kako bi se omogućio nesmetan rad biblioteke, ali i kako bi se omogućio pristup većem broju korisnika, čime se doprinosilo obrazovnom i kulturnom razvoju zajednice.¹⁸

Kroz izvještaj u 87. broju *Muslimanske svijesti*, koji citira članak u turskom književnom časopisu *Varlık*, Mehmed Sulejmanpašić piše o važnosti Gazi Husrev-begove biblioteke kao jednog od ključnih kulturnih centara u Sarajevu. U svom članku iz 1940. godine, Sulejmanpašić iznosi historijat biblioteke, ukazujući na njen kulturni značaj ne samo za Bosnu, već i za šire orijentalne i islamske studije.¹⁹

Pored toga, u *Muslimanskoj svijesti* iz 1940. godine objavljena je vijest o prijedlogu Ibrahima Šahinagića, člana Sarajevskog vakufskog povjerenstva, da se osnuje posebna vakufska biblioteka koja bi se snabdjevala djelima na istočnim jezicima i evropskom literaturom. Međutim, ovaj prijedlog naišao je na oštre kritike u periodici, koja je ukazivala na finansijske probleme i neostvarivost takvog projekta u to vrijeme.²⁰

U komentaru koji prenosi kritički ton, navodi se da za jednu ozbiljnu naučnu biblioteku “takve vrste treba barem pola milijuna dinara”, dok povjerenstvo

17 Isto.

18 “VIJESTI iz grada. Kroz heftu,” *Islamski svijet*, god. 3, br. 115 (1934): 5.

19 “Turski časopisi o Gazi Husrevbegovoj knjižnici u Sarajevu,” *Muslimanska svijest: organ hrvatskih muslimana*, god. 5, br. 87 (1940): 2.

20 M., E., “Za osnutak centralne Vakufske biblioteke,” *Slobodna riječ*, god. 1, br. 16 (1931): 3.

“sigurno ne može u tu svrhu dati ni desetinu toga novca”. Kritičar dalje ističe da već postoji izvrsna Gazi Husrev-begova orijentalna biblioteka u Sarajevu, kojoj se ni tada nije mogla osigurati dovoljna podrška za razvoj, pa je dodatni prijedlog o osnivanju nove biblioteke ocijenjen kao “reklamersko pričanje”.²¹

Ova polemika svjedoči o tadašnjem napetom odnosu između kulturnih ambicija i realnih mogućnosti unutar Islamske zajednice, te otkriva i kako su novinske platforme služile kao sredstvo javne rasprave o kulturnim projektima i institucionalnoj strategiji.

Poseban primjer kontinuiteta islamske bibliotečke tradicije u Bosni i Hercegovini predstavlja *kutubhana* (biblioteka) Karađoz-begove medrese u Mostaru, o kojoj piše Mustafa Hadžimulić u tekstu *Islamske javne zgrade turskoga perioda u Mostaru*. Temelje ove biblioteke postavio je sam Karađoz-beg uvakufivši značajan broj rukopisa, među kojima su bili mushafi, džuzovi, tefsiri i islamski priručnici, uključujući djela kao što su *Keššaf tefsir*, *Kadi Bejdavi*, *Šerh Šir’atul Islam i rječnik Ahtari*.²²

Tokom vremena, zbirka je rasla zahvaljujući poklonima i prenosima iz drugih mostarskih *kutubhana*, poput Derviš-pašine biblioteke. Među poklonjenim djelima posebno se ističu rukopisi Šejha Juje. Biblioteka je sadržavala brojne rijetke i kaligrafski vrijedne rukopise, a jedan od posljednjih stručnih pregleda fonda izvršio je 1934. godine hadži Mehmed ef. Handžić, o čemu je objavio i članak u *Glasniku Islamske vjerske zajednice* (god. XI, br. 12, str. 633–639).²³

Iako se radi o dragocjenom fondu, Hadžimulić napominje da se *kutubhana* gotovo i ne otvara, naročito nakon smrti njenog čuvara (hafiza kutuba) hadži Mehmeda ef. Spahića u januaru 1934. godine. Ovaj zapis ujedno svjedoči i o smanjenju funkcionalnosti mnogih tradicionalnih biblioteka u međuratnom periodu, uslijed kadrovskih i organizacionih izazova, te sve izraženijeg pitanja očuvanja rukopisne baštine.²⁴

U članku objavljenom 24. februara 1933. godine u listu „Islamski svijet“, zabilježen je izniman gest mornaričkog časnika poručnika Ibrahima ef. Ibrahimhodžića iz Šibenika, koji je novoutemeljenoj knjižnici pri džamiji u Herceg-Novom poklonio 57 knjiga i časopisa. Tekst ističe kako je riječ o prvom pokušaju da se

21 “Vakufska biblioteka,” *Muslimanska Svijest: organ hrvatskih muslimana*, god. 5, br. 79 (1940): 3.

22 Mustafa Hadžimulić, “Islamske javne zgrade turskoga perioda u Mostaru,” *Novi Behar: list za pouku i zabavu*, god. 10, br. 20–22 (1937): 274–275.

23 Hadžimulić, “Islamske javne zgrade,” 274–275.

24 Hadžimulić, “Islamske javne zgrade,” 274–275.

uz džamiju u tom dijelu zemlje osnuje biblioteka s pažljivo biranim djelima na bosanskom jeziku. Autor priloga izražava nadu da će ovaj „islamski i kulturni gest domoljuba“ potaknuti i druge pojedince da slijede njegov primjer, kako bi ova „islamska oaza na Jadranu pošla putem sigurnog razvitka“.²⁵

Posebno značajan primjer razvoja bibliotečke djelatnosti u vrijeme između dva svjetska rata dolazi iz Skoplja. Naibski odbor donio je odluku o osnivanju vakufske biblioteke u ovom kulturno-prosvjetnom i historijskom centru, s ciljem da se omogući pristup teološko-orijentalnim djelima koja nisu dostupna u drugim bibliotekama. Istovremeno, planirano je da fond obuhvati i djela evropskih i domaćih autora. Za ovaj poduhvat izdvojena su sredstva u iznosu od 50.000 dinara, a komisija je izvršila temeljitu analizu postojećeg fonda i pripremila preporuke za nabavku novih knjiga. Uz literaturu na bosanskom i drugim jezicima, u Istanbul je upućeno stručno lice radi nabavke knjiga na turskom, arapskom i perzijskom jeziku, a po potrebi i u Kairu. Otvaranje ove biblioteke, zajedno s reformisanom medresom, najavljeno je kao veliki kulturni događaj, čiji će značaj prevazići lokalne okvire i doprinijeti kulturno-prosvjetnom razvoju muslimana na cijelom jugu zemlje.²⁶

Još jedan upečatljiv primjer dolazi iz Bihaća, gdje je Udruženje Ilmije osnovalo svoju biblioteku (*kutubhanu*) i uputilo javni poziv svim prijateljima koji cijene vrijednost ove ustanove i koji razumiju razloge kulturnog zaostajanja, da je podrže doniranjem knjiga. U apelu se naglašava da će svi darovi biti primljeni s velikom zahvalnošću, a knjige se mogu slati direktno na adresu Udruženja Ilmije u Bihaću.²⁷

Zaključak

Analiza reprezentacije biblioteke u islamskoj periodici u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata pokazuje koliko je važno kontekstualizirati ove ustanove unutar šireg društvenog, kulturnog i političkog okvira tadašnjeg vremena. Biblioteke koje su u ovom periodu djelovale – posebno Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, ali i manje poznate biblioteke kao što je Muslimanska biblioteka u Bitolju – bile su više od mjesta za pohranu knjiga. One su predstavljale simbole

25 “Vijesti iz pokrajine. Dar džamijskoj knjižnici u Herceg Novom,” *Islamski svijet* (Sarajevo), god. 2, br. 26 (1933): 6.

26 “PROSLAVA otvaranja Gazi Isabegove centralne reformisane medrese i vakufske biblioteke u Skoplju,” *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, god. 5, br. 1 (1937): 9–39.

27 “Udruženje Ilmije u Bihaću,” *Islamski glas: nezavisni kulturno-prosvjetni i informativni list*, god. 1, br. 5 (1935): 4.

identiteta, intelektualne samosvijesti i otpornosti muslimanske zajednice u tadašnjoj Kraljevini SHS / Jugoslaviji.

Islamska periodika toga vremena — poput časopisa *Novi behar*, *El-Hidaje*, *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, *Obzor*, *Zemzem*, *Muallim*, *Misbah* i drugih — nije samo informisala o radu biblioteka, već je aktivno učestvovala u njihovoj promociji, jačanju njihove društvene uloge i artikulaciji njihove misije. Tekstovi koji se bave bibliotekama, bilo kroz izvještaje, osvрте, oglede ili polemičke tekstove, svjedoče o snažnoj svijesti o potrebi očuvanja kulturne baštine, obrazovanja i nauke unutar muslimanske zajednice. Biblioteke su u tim tekstovima često prikazivane kao stubovi islamske prosvjete, produžeci vjerskih i obrazovnih institucija i mjesta susreta znanja, duhovnosti i zajedništva.

Posebno mjesto u toj naraciji zauzima Gazi Husrev-begova biblioteka, koju islamska periodika gotovo jednoglasno predstavlja kao temelj islamskog znanja u Bosni i Hercegovini. Članci o toj biblioteci naglašavaju njeno historijsko naslijeđe, značaj njenih rukopisnih i štampanih fondova, kao i potrebu za njenim modernizovanjem i stručnim vođenjem. Ova biblioteka je kroz izvještaje i članke često prikazana kao kulturno središte, ali i kao uzor drugim bibliotekama u regiji, čime se afirmisala ideja o važnosti profesionalnog pristupa u upravljanju bibliotekama. Uprkos tadašnjem nedostatku sredstava, stručnog kadra i institucionalne podrške, jasno je da su postojala ozbiljna nastojanja da se Gazi Husrev-begova biblioteka održi kao živa i relevantna ustanova.

Istovremeno, periodika bilježi i napore pojedinaca i zajednica da osnivaju i razvijaju biblioteke u manjim sredinama, pri mektebima, medresama, džamijama ili kulturno-prosvjetnim društvima. Primjeri poput Muslimanske biblioteke u Bitolju, o kojoj izvještava *Novi behar*, pokazuju da je i u udaljenijim gradovima postojala svijest o važnosti pristupa knjizi i znanju. Ovi prikazi nisu puki opisi bibliotečkih fondova, već nosioci diskursa o potrebi samostalnog razvoja muslimanske zajednice kroz obrazovanje i kulturu.

Još jedna važna dimenzija koju islamska periodika donosi jeste osvrt na stanje biblioteka kao odraz šireg društvenog odnosa prema znanju i kulturnom naslijeđu. Kroz brojne tekstove se izražava zabrinutost zbog nemara prema bibliotekama, nepostojanja kataloga, nedostatka stručnog kadra i neadekvatnog prostora. Istovremeno, autori apeluju na zajednicu da prepozna vrijednost biblioteka i da se aktivnije uključi u njihovu izgradnju i očuvanje. Time se gradi svijest o kolektivnoj odgovornosti za kulturnu baštinu, ali i o nužnosti modernizacije bibliotečkog rada u skladu s evropskim standardima.

Pored institucionalne uloge biblioteka, islamska periodika prepoznaje i simboličku dimenziju ovih ustanova. One se prikazuju kao čuvari identiteta, posebno u kontekstu sve izraženijih nacionalnih i vjerskih tenzija u međuratnom periodu. Biblioteka je često metafora za dom znanja, mjesto duhovnog otpora i most između prošlosti i budućnosti. U tom smislu, afirmacija biblioteka nije bila samo kulturno-odgojna, već i politička poruka: dokaz vitalnosti jedne zajednice u teškim vremenima.

Značajno je i to da islamska periodika otvara prostor za rasprave o modernim bibliotekarskim pitanjima, kao što su katalogizacija, uvođenje novih metoda rada, stručna edukacija bibliotekara i slično. Čak i kada su ti tekstovi djelimično preuzeti iz stranih izvora ili napisani od strane rijetkih stručnjaka, njihovim objavljivanjem periodika podstiče profesionalizaciju bibliotečke djelatnosti. Time se premošćuje jaz između tradicionalnog i savremenog pristupa radu s knjigom.

Analizom tih članaka može se uočiti i raznolikost glasova — neki tekstovi dolaze od uvažanih alima i intelektualaca, drugi od entuzijasta i mladih imama, a poneki i od običnih građana. Ova pluralnost pokazuje da biblioteke nisu bile percipirane samo kao tehnički entiteti, već kao prostor zajedničke brige i angažmana. U tom smislu, islamska periodika funkcioniše i kao prostor kolektivnog promišljanja o budućnosti znanja i kulture muslimana u Bosni i Hercegovini i šire.

Na kraju, može se zaključiti da je islamska periodika između dva svjetska rata igrala ključnu ulogu u oblikovanju javne svijesti o značaju biblioteka. Kroz afirmaciju postojećih ustanova, poticanje na osnivanje novih, te javne rasprave o ulozi i organizaciji biblioteka, ova periodika je doprinijela jačanju intelektualne infrastrukture muslimanske zajednice. Biblioteke nisu bile samo dio kulturnog pejzaža — bile su aktivni akteri u borbi za obrazovanje, identitet i opstanak.

Upravo zahvaljujući toj ulozi periodike, danas imamo vrijedan historijski uvid u razvoj biblioteka, način na koji su bile doživljavane, probleme s kojima su se suočavale i ideje koje su ih oblikovale. Ova analiza može poslužiti i kao temelj za buduća istraživanja, ali i kao inspiracija savremenim bibliotekama da se još snažnije pozicioniraju kao ključni faktori društvenog razvoja.

LITERATURA

- BIHAĆ. 1935. "Udruženje Ilmije u Bihaću." *Islamski glas: nezavisni kulturno-prosvjetni i informativni list*, 1(5), 4.
1938. "Gazi Husrevbegova knjižnica." *Muslimanska Svijest: političko-informativni organ hrvatskih muslimana*, god. 3, br. 42: 68.
1936. "Gazi Husrevbegova knjižnica kao kulturna ustanova: potreba sakupljanja razasutih orijentalističkih djela." *Muslimanska Svijest*, god. 1, br. 13: 6.
- Hadžimulić, M. 1937. "Islamske javne zgrade turskoga perioda u Mostaru." *Novi Behar: list za pouku i zabavu*, god. 10, br. 20–22: 274–275.
- M., E. 1931. "Za osnutak centralne Vakufske biblioteke." *Slobodna riječ*, god. 1, br. 16: 3.
1935. "Muslimanska biblioteka u Bitolju." *Islamski svijet*, god. 4, br. 130: 7.
1940. "Prikupljanje orijentalnih rukopisa u Gazi Husrevbegovoj knjižnici." *Jugoslavenski list*, god. 23, br. 224: 6.
1937. "Proslava otvaranja Gazi Isabegove centralne reformisane medrese i vakufske biblioteke u Skoplju." *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, god. 5, br. 1: 9–39.
- Šahinović, M. E. 1935. "Husrevbegova knjižnica." *Obzor*, god. 76, br. 74: 1.
1940. "Turski časopisi o Gazi Husrevbegovoj knjižnici u Sarajevu." *Muslimanska Svijest: organ hrvatskih muslimana*, god. 5, br. 87: 2.
1938. "Ulema Medžlis i naše starine." *Muslimanska Svijest: organ hrvatskih muslimana*, god. 3, br. 53: 4.
1940. "Vakufska biblioteka." *Muslimanska Svijest: organ hrvatskih muslimana*, god. 5, br. 79: 3.
1934. "Vijesti iz grada. Kroz heftu." *Islamski svijet*, god. 3, br. 115: 5.
1933. "Vijesti iz pokrajine. Dar džamijskoj knjižnici u Herceg Novom." *Islamski svijet*, god. 2, br. 26: 6.
1936. "Zašto nije otvorena Gazi Husrevbegova knjižnica svaki dan?" *Muslimanska Svijest*, god. 1, br. 3: 5.